

Ulusal ve Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Volume: 3 Issue: 15

Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı
-Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı-

DİVAN ŞİİRİNDE YUNANİ ŞAHSİYETLER GREEK INDIVIDUALS OF DIVAN POETRY

Hakan YEKBAŞ*

Özet

Divan şiirinin şahıslar dünyası hem nicelik hem nitelik bakımından zenginlik arz etmektedir. Acem ve Arap kökenli şahısların ağırlıklı olarak kullanıldığı divan şiirinde Yunan kökenli şahısların da önemli bir yeri vardır. Özellikle felsefe, astronomi, tıp gibi alanlarda İslam dünyasını etkilemiş olan şahıslar, klasik edebiyatımızda sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Yunan kökenli şahısların divan şiirindeki yansımalarını tespit etmek, klasik edebiyatımızın kültürel zenginliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Divan Şiiri, Şahıslar Dünyası, Yunanî Şahsiyetler.

Abstract

The individualistic world of the divan poetry is considerably rich both in the point of quantity and in the pon of puality. In the divan poetry, which is used largely by Persian and Arap individuals, Greek individuals also have a significant place. We come across these individuals, who have acted an Islamic porld in such feelds as philosophy, astronomy and medicine in our classical literature. Discovering the reflection of these Greek individuals in the divan poetry is important because it demonstrates the cultural wealth of our classical literature.

Key Words: Divan Poetry, Individualistic World, Greek Individuals.

Giriş

Divan edebiyatı gerek istifade ettiği kaynaklar itibariyle gerekse kendine özgü biçim ve muhteva özellikleriyle asırlar süren bir edebî geleneğin ürünüdür. Medeniyet tarihinin en büyük ve köklü milletlerinden olan Türk, Arap ve Fars toplumlarının binlerce yıllık bilgi, kültür, estetik ve felsefî birikiminin kavramlar ve mazmunlar yoluyla yansımaları olan bu edebiyat, esinlenmiş olduğu kaynaklar itibariyle son derece zengindir. Bu çerçevede divan edebiyatının anlam derinliğine vâkıf olmak belli bir bilgi seviyesi ve kültür gerektirir. Bu yüzdendir ki yaklaşık altı asırlık bir edebî geleneğin oluşturmuş olduğu mazmun ve mefhumları bilmeden divan edebiyatının doğru bir şekilde anlaşılması ve yorumlanması mümkün değildir. Tabii ki bu mazmun ve mefhumları anlamamanın en önemli yolu da divan edebiyatı besleyen kaynakların olduğunu bilmekten geçmektedir.

* Türk Dili Okutmanı, Cumhuriyet Üniversitesi Türk Dili Bölümü, Sivas. hyekbas@gmail.com

Bu bağlamda doğrudan ve dolaylı olarak divan edebiyatının kaynaklarının tamamını veya bir kısmını konu edinen eserlere de az da olsa rastlamak mümkündür. Aslında bu konuda yazılmış olan eserlerin sayısının daha fazla olması gerektiği bir gerçektir. Fakat Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ifadesiyle eski edebiyatımız üzerine kendi devrinde yazılmış ve onun meselelerini dikkatle ele alan eserlere pek tesadüf edilememesi (Tanpınar, 1997: 4) bu konunun yeterince irdelenmediğini göstermesi bakımından önemlidir. Divan edebiyatının, kaynakları itibarıyla müstakil eserler hâlinde ele alınıp incelenmemesinden dolayı konuyla ilgili kaynakların sınırlı ve yetersiz olduğunu belirtmeliyiz. Elimizdeki bu sınırlı kaynaklardan bazıları şunlardır:

Agâh Sırrı Levend, divan edebiyatı kaynaklarını; “*Tasavvuf, Din ve Felsefe, İman ve İtikat, Tarih ve Esâtir, Bâtıl ve Hakikî Bilgiler, Hayat, Bezm ü Rezm, Hâdiseler, Âdet ve Ahlâk, San'at ve Güzellik Telâkkisi, Diğer Hususiyetler, Mefhumlar, Divan Edebiyatı Nedir?*” şeklinde 13 ana başlık altında tasnif etmiştir. Levend, kitabının başında divan edebiyatını anlamının ancak sahip olduğu kaynakları bilmek ve tanımakla mümkün olacağını söyleyerek amacının; kitabî ve mücerred olarak vasıflandırdığı divan edebiyatının fikrî, içtimâî, hissî ve hayâlî alt yapısını ortaya koymak olduğunu ifade etmektedir (Levend, 1984: 9).

Bu konudaki önemli bir diğer çalışma ise Ömer Ferit Kam'a aittir. Kam, “*Âsâr-ı Edebiye Tetkikati*” adlı çalışmasında, kitabın amacını: “*Geçmişlerimizin bir şair, bir sanatkâr gözüyle kâinatı nasıl gördüklerini, tabiatın güzelliklerinden nasıl ilham aldıklarını, nasıl etkilendiklerini, hâdiseler sahasında meydana gelen objektif ve subjektif hâllere, olaylara karşı ne gibi hislerle hislendiklerini; gözlemlerini, hasretlerini, üzüntülerini anlatmak için hangi sanat vasıtalarına mürâcaat ettiklerini, akıl ve hislerini nasıl yönlendirdiklerini*” tespiti ve incelemeye yönelik olduğunu belirtmektedir (Çeltik, 2003: 59). Anlaşılabileceği üzere “*Âsâr-ı Edebiye Tetkikati*”, divan şairlerinin kelime kadrosunun tespitine ve bu kelimelerin arkasındaki anlam dünyasını açıklamaya yöneliktir. Bu çerçevede Kam, divan şiirinin İran edebiyatı ve tasavvufu ile olan ilgisini ortaya koyduktan sonra özellikle şiirde kullanılan maddi unsurların yalnız şekli olarak değil esas yönünden de incelenmesi gerektiğini söyleyerek divan şiirinin kaynaklarına gönderme yapmaktadır (Çeltik, 2003: 132).

Nev'î'nin “*Netâyic el-Fünûn (İlimlerin Özü)*” adlı eseri, divan edebiyatının kaynaklarına dolaylı olarak gönderme yapan değerli bir çalışmadır. Kitap, müellifin ifadesiyle “*İlm-i târîh, ilm-i hikmet, ilm-i hey'et, ilm-i kelâm, ilm-i usûl, ilm-i hilâf, ilm-i tefsîr, ilm-i tasavvuf, ilm-i ta'bîr-ü rüyâ, ilm-i rûky ve efsûn ve tıbb, ilm-i felâhat, ilm-i nücûm, ilm-i fâl u zecr*” gibi on iki fen ve ilim dalları hakkında bilgi vermektedir (Tolgay, 1995: 75-76). Görüldüğü gibi konu başlıklarından birçoğu özellikle; *ilm-i târîh, ilm-i hikmet, ilm-i kelâm, ilm-i tasavvuf, ilm-i ta'bîr-ü rüyâ, ilm-i tıbb ve efsûn, ilm-i fâl u zecr, ilm-i nücûm* doğrudan divan edebiyatının kaynakları arasında yer alan başlıklardır. Eser, bu yönüyle divan edebiyatının kaynaklarına ışık tutmaktadır.

Bu eserlerin dışında özellikle Ali Nihat Tarlan, Mehmed Çavuşoğlu, Harun Tolasa, Haluk İpekten ve Âmil Çelebioğlu'nun yaptıkları veya onların öncülüğünde yapılan divan tahlilleri, şerh çalışmaları ile yüksek lisans ve doktora seviyesindeki bazı çalışmalar, divan şiirinin mazmun ve mefhum dünyasına dolayısıyla divan edebiyatının kaynaklarına yönelik bilgiler içermektedir.¹

¹ Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Ali Nihat Tarlan (2005). *Fuzûlî Divanı Şerhi*, Ankara: Akçağ Yay.; Ali Nihat Tarlan (2004). *Şeyhî Divanı'nı Tetkik*, Ankara: Akçağ Yay.; Mehmed Çavuşoğlu (2001). *Necati Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul: Kitabevi Yay.; Harun Tolasa (2001). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara: Akçağ Yay.; M. Nejat Sefercioğlu (2001). *Nev'î Divanı'nın Tahlili*, Ankara: Akçağ Yay.; Cemal Kurnaz, (1990). *Hayâlî Bey Divanı'nın Tahlili*, Ankara: MEB Yay.; Mustafa Tatcı (1998). *Hayretî'nin Dinî-Tasavvufî Dünyası*, Ankara: KBY; Nahid Aybet (1989). *Fuzûlî Divanı'nda Maddî Kültür*, Ankara: KBY; Vildan Serdaroğlu (2006). *Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı*, İstanbul: İSAM Yay.; Ömür Ceylan (2007), *Kuşlar Dîvânı*, İstanbul: Kapı Yay.; Kaplan Üstüner (2007), *Divan Şiirinde Tasavvuf*, Ankara: Birleşik Dağıtım Kitabevi; Ayşe Duvarcı (1993), *Türkiye'de Falcılık Geleneği ile Bu Konuda İki Eser*

Divan Şiirinde Şahıslar Dünyası

Divan edebiyatının önemli kaynaklarından ve malzemelerinden biri de tarihî ve efsanevî şahsiyetlerdir. Geçmişte yaşamış ve toplumlarda iz bırakmış din ve tasavvuf büyükleri, devlet adamları, âlimler, şairler, filozoflar ve efsanevî kahramanlar, divan edebiyatının vazgeçilmez kaynaklarından olmuştur. Divan edebiyatının şahıslar dünyası o kadar geniş ve zengindir ki sadece Türk, Arap ve Fars milletlerine ait şahıslar karşımıza çıkmaz. Moğol, Çin, Yunan, Mısır, Ermeni kökenli birçok tarihi ve efsanevî şahsiyet, divan şairlerinin mısralarında ve beyitlerinde çeşitli vesilelerle yer bulmuştur. Divan şiirinin şahıslar dünyasındaki zenginliğin ve çeşitliliğin temelinde çeşitli sebepler bulunmaktadır. Bu edebiyatın tarihî ve kültürel zenginliğinin anlaşılması bakımından şahıs kadrosunun arkasındaki tarihî ve kültürel oluşumu kısaca irdelemenin faydalı olacağını düşünüyoruz.

Her şeyden önce Osmanlıların, öncesinde ise Selçukluların yaşadığı coğrafya, dünyanın en önemli medeniyetlerinin tekevvün ettiği bir coğrafyadır. Bu coğrafyada Türklerin İslam'ı kabulüyle birlikte kültür ve edebiyat alanında büyük ölçüde Arap ve İran tesiri altına girdiğini görmekteyiz. Bu yüzden Ahmet Hamdi Tanpınar, divan edebiyatının Fars edebiyatından yalnız kelime zevkini ve hayal sistemini almadığını onun yarı tarihî ve İslamlaşmış mitolojisini, imparatorluğun şartları ve tarihi ile biraz daha genişleyen coğrafyasını da aldığını ifade eder (1997: 4). Fakat bu etkileşimin arkasında sadece İran'ın bulunduğunu söylemek kanaatimizce eksik olacaktır. İran kültürü ve edebiyatının arka planına bakıldığında da Arap, Hint, Çin, Yunan kültürlerinin de büyük etkisi olduğu görülecektir (Tökel 2000: 97). Bu bağlamda Süleyman Nazif, şiir ve hikmetin kaynağı olarak Hindistan'ı gösterir. Nazif, Hindistan'dan tekevvün eden şiir ve hikmetin daha sonra batıda Yunanistan'a geçtiğini söylemektedir (Yıldız, 2004: 167).

Bu çerçevede tercüme faaliyetlerinin önemli bir rolü bulunmaktadır. Hicri II. asırdan itibaren Yunan, Hint ve İran kültüründen çevirilerle başlayan gelenek, zamanla İran vasıtasıyla Türk edebiyatını da tesiri altına başlamıştır. Önceleri Bağdat ekolüne mensup Kindî'nin Aristo ve Plotinus'tan yaptığı çevirilerle başlayan tercüme faaliyetleri, Abbâsîler zamanında genişleyerek devam eder. Halife Me'mûn zamanında İbn Nâmi el-Humûsî, Halife Mütevekkil zamanında Huneyn b. İshak özellikle Platon ve Aristo'dan bazı eserleri tercüme ederler. Yine Halife Me'mûn zamanında *Beytü'l-hikme* vasıtasıyla Grekçeden Süryâniceye oradan da Arapçaya tercüme yapılmıştır. Öyleki *Beytü'l-hikme* Ortaçağ'ın en zengin kütüphanesi ve ilmî araştırmaların merkezi sayılıyordu (Kaya, 1992: 89).

“Risâle-i Falnâme Li Ca’fer-i Sâdık” ve “Tefe’ülnâme”, Ankara: KBY; Sabahat Deniz (1992). *16. Yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kozmik Unsurlar (Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Beg, Nev’î, Yahya Beg)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü; Aysel Mine Yeşiloğlu (1996). *Na’îlî Kadîm Divanı’nın Tahlili*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Edirne: TÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Nuray Kartal (1994). *16. Yüzyıl Şâirlerinden Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî, Nev’î ve Yahyâ Bey Dîvânlarında Bitkilerle İlgili Bazı Husûsiyetler*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü; Yavuz Bayram (2001), *Çiçekler ve Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ile Anlam Çerçeveleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mustafa Sütcü (1986), *Kadı Burhanettin Divanı’nda Maddî Kültür*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü; İrfan Topal (1987). *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divanı’nda Din ve Tasavvuf*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: GÜ Yüksek Lisans Tezi; Kenan Erdoğan (1989). *Fuzûlî Divanı’nda Kozmografya ve Tabiat*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana: ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ömer Yaraşır (1990). *Fuzûlî’nin Türkçe Gazellerinde Dinî ve Tasavvufî Mefhumların Tahlili*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne: TÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ömer İnce (1991). *Cevrî Divanı’ndaki Tarihî ve Efsanevî Unsurların Tesbiti ve İşleniş*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Aysel Yaşar (1990), *Usûlî Divanı’nda Dinî ve Tasavvufî Unsurlar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ: FÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Aysel Şengül (1990). *Helâkî Divanı’nın Tahlili*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

X. asırda Farâbî, tercüme faaliyetlerinde bir anlamda Kindî'nin temsilcisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Aristo'dan yaptığı çeviriler sayesinde Batılılar tarafından “*Muallim-i Sâni*” olarak vasıflandırılan Farâbî'nin yanı sıra İbni Sînâ, İbni Rüşd, Râzî, Birûnî² gibi isimler ile Basra'daki entelektüellerin oluşturduğu *İhvânu's-Safâ* topluluğu da bu çalışmaları devam ettirmiştir (Corbin, 1996: 249).

Müslüman filozofların tercüme çalışmalarının yanı sıra Kazvinî ve Taftazânî'nin Arap belagati üzerine eserlerinin de edebiyatımız üzerinde etkileri olmuştur. Ayrıca Gazâlî ve Kuşeyrî'nin tasavvuf felsefesinin, Horasan ve İran'dan gelen mutasavvıflar, bilginler ve dervişler vasıtasıyla Anadolu'da henüz yeni yeni filizlenen divan edebiyatına geçtiği bilinmektedir.

Görüldüğü gibi tercüme faaliyetlerinin birçoğunda Yunan kültürü ve felsefesine ait eserler önemli bir yer tutmaktadır. Bu sayededir ki divan şiirinde de Yunan kökenli özellikle felsefe, astronomi ve tıp alanında birçok şahsiyetin ismi geçmektedir. Bu vesileyle Yunanî şahsiyetlerin divan edebiyatında hangi yönleriyle kullanıldıklarını göstermek istiyoruz. Fakat daha önce divan edebiyatının şahıs kadrosunun zenginliğini ve çeşitliliğini göstermesi bakımından çok bilinen örnekler dışında farklı birkaç örnek vermenin faydalı olacağını düşünüyoruz.³

Divan şiirinde ismi geçen birçok tarihî ve efsanevî şahsiyet bulunmaktadır. Bunlardan bazıları çok meşhurdur ve adları beyitlerde sıkça geçmektedir. Bazıları ise önemli kişiler olmalarına rağmen divan şiirinde kendilerine pek az yer bulurlar. Biz de bu vesileyle divan edebiyatında isimleri az geçen şahıslardan bazı örnekler vermek istiyoruz. Bu bağlamda divan şairinin tarihe ve mitolojiye olan vukûfiyetini kısmen de olsa ortaya koymak istiyoruz.

Bu şahıslardan biri İran'ın adaletiyle ün salmış hükümdarlarından olan Nüşîrevân'ın veziri Bahtek'tir. Divan şiirinde adları sıkça geçen Âsaf, Nizâmülmülk gibi ideal vezir tiplerinden biri olan Bahtek, tıpkı Nüşîrevân gibi adaleti ve ferâseti ile anılmaktadır:

Geldi kenâr-ı la'lüne hatt-ı müzevvirün
Nüşîrevâna Bahtek ider san vezirlik

Sarıca Kemal (Walsh, 1979: 423)

Divan şiirinde adı az geçen tarihî şahsiyetlerden biri de Ebrehe'dir. Bilindiği gibi Ebrehe, tarihte Fil Vak'ası olarak bilinen olayın kahramanlarından biridir. Mutaassıp bir

² Yukarıda ismi zikredilen İslam filozoflarının Yunan kaynaklarını tercüme faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için bk: Halim Öznurhan (2004). “Aristoteles Poetika'sının Arap Edebiyatındaki Yansımaları”, *ÇÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, s. 255-281.

³ Divan şiirinin şahıslar dünyasıyla ilgili olarak yapılan bazı çalışmalar için bk: Dursun Ali Tökel (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara: Akçağ Yay; Gencay Zavotçu (2006). *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Ankara: Aydın Kitabevi; Melike Uçar (2006). *Klasik Türk Şiirinde Peygamberler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi SBE; Halit Tanyeli (1952). “Divan Şiirimizde İranlı Kahramanlar”, *Türk Dili* Say: 8, s. 467-470; Hakan Yekbaş (2009), “Divan Şairinin Penceresinden Acem Şairleri”, *Turkish Studies*, Volume 4/2 Winter, s. 1158-1187; Nuran Yılmaz (2006), “Klâsik Türk Şiirinde ‘Ashâb-ı Kehf’”: İslâmî'nin Mesnevisi Örneği”, *ÇÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, S: 1, s. 35-64; Mustafa Uzun (2007), “İslâmî Türk Edebiyatında Hz. İbrahim”, *1. Hz. İbrahim Sempozyumu Bildirileri*, Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı Yay., s. 203-216; Abdulhakim Koçin (2009). “Divan Şiirinde Hz. İsa”, *SÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 19, s. 69-104; Ömer Okumuş, M. Muhsin Kalkışım (2008). “Klasik Türk Şiirinde Hazret-i İsa Kavramı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 1/5 Fall, s. 534-546; Adnan Uzun (2004). “Divan Şiirinde Hz. Nuh'un Tasavvufî Yönden Ele Alınması”, *Tasavvuf*, Sayı: 12, s. 167-172; M. Fatih Köksal (2005), “Klâsik Türk Şiirinde Ahi Evran, Ahilik ve Fütüvvet”, Ankara: *I. Ahi Evran-ı Velî ve Ahilik Araştırmaları Sempozyumu*, Kırşehir Valiliği – G.Ü. Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi, 12-13 Ekim 2004, Kırşehir. C. 2, s. 19-30.

Hristiyan olan Ebrehe, Habeşî'dir. Yemen'e vali olduktan sonra Kulleys adında muhteşem bir kilise yaptırarak Arapların kutsal saydıkları Ka'be yerine bu kiliseyi tavaf etmelerini istemiştir. Fakat bunda muvaffak olamayınca Mekke'ye saldırarak Ka'be'yi yıkmak istemiştir. Kur'ân-ı Kerim'de de anlatıldığına göre Ka'be'ye saldıracağı sırada *ebâbil* adı verilen kuşlar tarafından ordusunun tepesine taş yağdırılarak bozguna uğratılmıştır (Yazır, 1995: IX/137-141). Bu olaya divan şiirinde *Ka'be, taş, Ebrehe, ebâbil* kelimeleri etrafında tenasup oluşturmak suretiyle telmihte bulunulmuştur:

Olmadan Ebreheveş seng-zen-i Ka'be-i dil
Düşmen-i Ka'be'ye ur seni ebâbil gibi

Nâbî (Bilkan, 1997: 1096)

Divan şiirinde Türk tarihinin önemli isimlerine de telmihlerde bulunulmuştur. Gazneliler Devleti'nin hükümdarlarından olan Gazneli Mahmud'un babası Sebük Tigin bunlardan biridir. Eşref Paşa, Şehnâme'nin Gazneli Mahmud tarafından Firdevsî'ye yazdırılmış olmasına da telmihte bulunarak Sebük Tigin'in, şiirine hayran kaldığını ifade etmektedir:

Şeh-nâme-i belâgatüme iştiyâk ile
Ger-dide kaldı dîde-i rûh-ı Sebük Tigin

Eşref Paşa (Tanrıbuyurdu, 2006: 104)

Türk bilim tarihinde astronomi deyince ilk akla gelen isimlerden olan Uluğ Bey de divan şairlerinin gönderme yaptıkları şahsiyetlerden biridir. Osmanlıda yıldız fallarına verilen önem düşünüldüğünde Uluğ Bey, bu vesileyle anılan bir isim olmuştur.

Karıştırrı seni kirlî müneccimân âhir
Karışma işine Hakkın misâl-i Zic-i Uluğ

İzzet Molla (Ceylan, Yılmaz, 2005: 490)

Divan şairleri, duygu ve düşüncelerini ifade ederken her türlü malzemeyi çekinmeden kullanırlar. 16. asrın önemli şairlerinden Rûhî, dünyanın fânîliğine vurgu yapmak için Hz. Nuh'un oğlu Yâfes'e gönderme yapmaktadır. Bilindiği gibi Yâfes, Hz. Nuh'un dört oğlundan biridir. Başta annelerine uyup kâfir olan bu dört kardeşten Sâm ve Ya'fes sonradan babalarına tabî olmuşlardır. Bir inanişâ göre de Ya'fes, Türklerin atası olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Ya'fes, âhir zamanda dünyada karışıklığa ve fesada verecekleri söylenen Ye'cûc ile Me'cûc'un babası olarak bilinmektedir (Onay, 2000: 460).

Dünyâyı kadîm anladı kimi kimi hadîs
Nûh anladuğın oğlu iken bilmedi Yâfis

Rûhî (Ak, 2001: 362)

Hz. Nuh'un bir diğer oğlu olan Hâm da divan şiirinde adı geçen şahsiyetlerden biridir:

Eger olursa müfredde vukû-ı şirkete mâni'
Olur cüz'î 'alem olsa misâl-i Nûh olur ya Hâm

Karamanlı Aynî (Mermer, 1997: 227)

Mecûsî dininin kurucusu sayılan Zerdüş, divan şiirinde özdeyişlerini içeren Zend adındaki kitabı ve ateşle birlikte anılmaktadır (Pala, 2003: 505).

Ger ibrâz-ı hüner itse bu dem Zerdüş-i sâhib-Zend
Şerâr-ı seng olur mânend-i erzen münce mid peydâ

Sâmî (Kutlar, 2004: 135)

İnsanlık tarihinde ilk kanı döken kişi olarak tanınan Hz. Âdem'in oğlu Kâbil, divan şiirinde sevgilinin kan dökücü gamzesine benzetilir:

N'ola kan dökmede mâhir olsa çeşmim merdümi

Nutfe-i Kâbil'dir ü gamzen kimi üstâdı var

Fuzûlî (Akyüz vd., 2000: 167)

Divan şiirinde adı geçen kötü şahsiyetlerden biri de Câlût'tur. Zorba bir hükümdar olan Câlût, İsrailoğullarından birçok kişiyi öldürmüş, hatta ellerinden Tevratlarını bile almıştır. İsrailoğulları bunun üzerine Allah'a yalvarmış ve kendilerine bir peygamber göndermelerini istemiştir. Allah da onlara Tâlût'u göndermiştir. Tâlût da Hz. Dâvûd'un yardımıyla Câlût'u ve ordusunu yenmiştir (Yazır, 1995: II/113-118.).

Hazret-i Dâvûd-ı 'aşka uymayan bî-mezhebin
Nefs-i şûm u ser-keşi hem-sîret-i Câlût olur

Antepli Aynî (Arslan, 2004: 112)

Kur'ân-ı Kerîm'de Kehf sûresinde ismi geçen Ashâb-ı Kehf de kıssalarıyla divan şiirine konu olmuşlardır. “*Yemlihâ, Mekseline, Meslinâ, Mernûş, Debernûş, Sâzenuş, Kefetatayyuş*” ile onların peşinden giden *Kıtmîr* adındaki köpeğin başından geçenler, sadece edebiyatımızda değil sosyal ve kültürel hayatımızda önemli bir yere sahiptir. Çoğunlukla şiirimizde tek tek isimleriyle değil de genel olarak zikredilen Ashâb-ı Kehf, Karamanlı Aynî tarafından farklı bir şekilde anılmıştır. Aynî, Ashâb-ı Kehf'ten olan Yemlihâ'nın ismini özellikle şiirinde kullanmıştır:

Bu gün adun olaydı dilde Kıtmîr
Bulaydun Yemlihâ-yı yâr olaydun

Karamanlı Aynî (Mermer, 1997: 526)

Divan Şiirinde Yunanî Şahsiyetler

Yukarıda daha önce de belirttiğimiz gibi divan edebiyatında ismi geçen birçok tarihî ve efsanevî şahsiyetin kaynağı, büyük ölçüde farklı kültürlerden yapılan tercümelere dayanır. Özellikle felsefe ve tıp alanlarında bir anlamda efsaneleşmiş Yunan kökenli isimlerin; Arap, İran oradan da Türk edebiyatına tercüme sayesinde girdiğini söylemek mümkündür.

Divan edebiyatında Yunanî şahsiyetler, tıpkı diğer tarihî, mitolojik ve efsanevî isimler gibi belli amaçlarla kullanılmışlardır. Öyle ki zamanla bu şahısların etrafında belli kelimeler etrafında tenasüp oluşturulmuş, bu isimler birer imge ve sembol hâline gelmişlerdir. Yani Yunanî şahsiyetler, divan şairi için duygu ve düşüncelerini aktarmada birer araç hâline gelmişlerdir.

Çalışmamızda değişik yüzyıllara ait 31 divanı taramak sûretiyle seçtiğimiz örnek beyitlerden yola çıkarak Yunanî şahsiyetlerin divan şiirindeki kullanımlarını göstermeyi amaçlamaktayız. Bu sayede divan şiirinin mana dünyasındaki kültürel zenginliğe bir ölçüde değinmiş olacağız.

Aristo

Divan şiirinde adı en sık geçen Yunan filozoflarından olan Aristo, MÖ 384'te Trakya'daki Stagire kasabasında doğmuştur (Sena, 1974: 85). 367 yılında Atina'ya giderek Eflatun Akademisi'ne girmiş, burada yirmi yıl kadar süreyle Eflatun'un en seçkin talebesi olmuştur (Kaya, 1991: 375). Nitekim Eflatun, Aristo'ya zekâ ve başarısından dolayı “*Okuyucu*” veya “*Okulun tümel aklı*” adını vermiştir (Sena, 1974: 85). Akademi'deki eğitiminin ardından Makedonya Kralı Filip tarafından oğlu İskender'in eğitimi için görevlendirilmiştir. Sekiz yıl süren bu eğitim, Aristo'nun “*cihan imparatoru yetiştiren üstat*” sıfatıyla meşhur olmasına sebep olmuştur. İskender'in tahta çıkmasından sonra Atina'ya gidip kendi okulunu kuran Aristo, Kuzey Yunanistan'da bulunan Khalsis şehrinde 322 yılında ölmüştür (Kaya, 1991: 375).

Aristo, İslam dünyasını en çok etkileyen filozofların başında gelmektedir. Yukarıda daha önce bahsi geçtiği üzere birçok eseri Arapçaya çevrilmiş, görüşleri ile müslüman filozofları yüzyıllar boyunca etkilemeyi başarmıştır. Bu yüzden İslam dünyasında “*Melikü'l-*

hükemâ” lakabıyla meşhur olmuş, kıyas ve mantığın ilkelerini ortaya koymuştur (Sâmî, 1996: I/118-119). Yine İslam âleminde *Sahib el-Mantık, el-Feylesûf* ve *el-Hakîm* ünvanlarıyla da anılmıştır (Kaya, 1983; 63). Atina’daki okulunda ders verirken öğrencileri arasında gezinmesinden dolayı felsefe ekolüne yürüyen anlamına gelen *Meşşâî* adı verilmiştir (Kaya, 1991: 375). Bu yüzden onu fikirlerini ve felsefesini takip edenlere de *Meşşâiyyûn* denilmektedir. Nev’î, *Netâyic el-Fünûn*’da Aristo’yu *Muallim-i Evvel* olarak vasıflandırmaktadır. Çünkü “*evvelâ müessis-i bünyân-ı hikmet ve müşeyyid-i erkân-ı ma’rifet odur.*” (Tolgay, 1995: 125).

Aristo’nun menkıbe ve efsanelerle dolu olan hayatı yüzünden İslam âlemine farklı yansımaları olmuştur. Nev’î, Aristo’nun hocası Eflatun’un nebî olduğunu ifade eder. Aristo’nun yazdığı kitapların nübüvveti ispata yönelik olduğunu söyler (Tolgay, 1995: 126). Yine Aristo’nun bir ahlâk timsali ve tasavvuf büyüğü olduğu söylenir (Kaya, 1983: 53). Aristo’nun Allah’ın birliğine imân eyleyen bir zat olduğu da belirtilmektedir (Onay, 2000: 92).

Aristo’nun İslam dünyasına etkileri sadece felsefe ve hikmet alanında olmamıştır. Görüşleri, kendisini İslam sanatında özellikle şiir alanında da göstermiştir. Poetikası birçok kez tercüme ve şerh edilmiştir.

Doğu edebiyatlarında menkıbevî hayatı, felsefesi, akıl ve hikmet sembolü olması, Eflatun’un talebeliğini ve İskender’in danışmanlığını yapması gibi birçok özelliğiyle yansımaları olan Aristo, divan edebiyatında da karşımıza çıkmaktadır. Edebiyatımızda daha çok “*Aristo, Risto, Ristotales, Aristû, Arestû, Aristalis Ristalis, Aristotalis, Aristoteles*” gibi isimlerle anılan filozof, akıl ve tedbîr timsali olarak sembolize edilmiştir. Bu bakımdan Aristo, şairlerimiz tarafından memduhla kıyaslanır ve memduha kıyasla küçük görülür:

Olmuş idi bahr-ı fûnûn içre nûn
Hikmet-i tab’ında Aristo zebûn

Nâbî (Bilkan, 1997: 437)

Derûnum cilvegâh-ı hikmet-i ma’nâ olup hâlâ
Müheyâyım gelürse bahse Yûnânun Aristosı

Belîğ (Demirel, 2005: 37)

Öyle ki memduhun karşısında Aristo, ancak bir şakird yani öğrenci olabilir. Tabii Aristo’dan bahsederken *şakird, mektep, muallim, sebak* gibi kelimelerin kullanılması, onun kurduğu Yunanca ismiyle *Lykeion* yani liseye de işaret etmektedir:

O dâna-yı hıredmend ‘âlem-i eshâb-ı devlet kim
Aristo mekteb-i fazlında bir şâkird-i ahmakdur

Nâbî (Bilkan, 1997: 317)

Dil-i mecnûnum olup mekteb-i ‘aşka üstâd
İtdî şâkird-i cünûn ‘akl-ı Âristâlîs’i

Fehîm-i Kadîm (Üzgör, 1991: 678)

Bu kıyaslamalar yapılırken Aristo’nun Eflatun’un talebesi olduğuna da göndermeler yapılır. Bilindiği Aristo, Eflatun’un Akademisi’nde yirmi yıl kadar talebelik yapmıştır:

O Aristo-yı fehimân ki nümâyândur ana
Dil-i dâna-yı Felâtündaki râz-ı mübhem

Sâbit (Karacan, 1991: 216)

Dil-i dânası Aristûyile Eflâtunı
Mekteb-i dâniş ü ‘aklında sebak-han eyler

Cevrî (Ayan, 1981: 115)

‘Aklî o rütbe mu’temed eyler Felâtûnu da red
Fikriyle Ristû-yı hıred beyhûde eyler mi cedel

İzzet Molla (Ceylan, Yılmaz, 2005: 115)

Aristo'nun İslam dünyasındaki ünvanlarından birinin de Muallim-i Evvel olduğunu daha önce ifade etmiştik. Şairlerimiz de Aristo'nun bu sıfatına şiirlerinde telmihte bulunmuşlardır:

Gelüp bezminde re'y ü hikmet örgensin Aristû kim
Mu'allim-hâne-i 'irfânda oldu hâce-i sâni

Antepli Aynî (Arslan, 2004: 271)

Şâhid-i mey Aristoları bî-hûş eyler
'Akl-ı evveldir o kim anı hakîmâne göre

Neylî (Kılıç, 2004: 384)

Aristo, aynı zamanda İskender'in hocalığını yapmıştır (Taberî, ?: II/ 184). Ahmedî, İskendernâmesi'nde Aristo'nun İskender'e hikmet, ilm-i İlâhî, riyâzet, siyaset gibi ilimleri öğrettiğini söylemektedir:

Yidisinde âgâz itdi ol nâm-ver
Tâ ki ögrene Ârestûdan hüner

Hikmetün aksâmına irdi şürû'
Bildî cümle ger usûl u ger fûrû'

Anlayup ilm-i İlâhî'den haber
Eyledi kısım-ı tabâyî'de nazar

Hem riyâzet ilmîni bildi temâm
Cümle asl u fer' ile ol nîk-nâm

Hem 'amelden 'ilm-i menzil hem siyer
Hem siyâsetden key anladı haber

Oldı on yaşında ol bir feylesûf
Kim felek esrârına buldı vukûf

Şöyle eşyâyı kemâhî anladı
K'anı üstâdı Arestû tanladı

Ahmedî (Ünver, 1983: 6a)

Şairlerimiz çoğu zaman Osmanlı padişahlarını kahramanlığıyla İskender'e, vezirlerini de akıl ve re'y yönünden Aristo'ya benzetmişlerdir:

Ger sen olsaydın emîr-i şevket-i İskenderî
Vâdî-i hikmette bulmazdı Aristo iştihâr

Fuzûlî (Akyüz vd., 2000: 123)

Müveşşah ism-i şerîfunle ey Sikender-i 'ahd
Nice risâleler ihdâs idem Âristû-vâr

Tâcîzâde Ca'fer Çelebi (Erünsal, 1983: 94)

Rûh-ı Ristâlis eder tasdîk ol İskenderi
Ana derse müsteşâr-ı kâr-dânımdır benim

İzzet Molla (Ceylan, Yılmaz, 2005: 150)

Aristo'nun divan şiirinde anıldığı bir diğer husus *âyine-i İskender*'dir. İnanişâ göre İskender, İskenderiye şehrini kurduğu zaman orada bulunan hakîmlerden Belinas, Hermis ve Valines'e bir ayna yaptırmıştı. Gûya aynadan oraya gelmekte olan gemiler daha bir aylık yolda iken görülebilmiş (Pala, 2003: 58). Bazı rivayetlere göre bu ayna Aristo tarafından yapılmıştır (Gölpınarlı, 1989: 668). Şairler de bu inanıştan yola çıkarak *âyine-i İskender*'e telmihte bulunurlar:

Cilâ vermiş ise âyîne-i İskender'e Risto
Benim sen saykal-i âyîne-i re'y-i sevâbımsın

Nedîm (Macit, 1997: 75)

Âyine-i İskender'in bir diğer adı da *âyine-i âlem-nümâ*'dır. Şeyh Gâlib ve Antepli Aynî, muhtemelen *âyine-i İskender*'i kastederek Aristo'nun bir rasathâne yaptığını ve tüm dünyayı buradan izlediğini söylemektedir:

Rasadgâh-ı Aristodan nümûdâr olmuş ol hâne
Ki ya'nî sey eder sükkânı seyr-i çarh-ı devvârı

Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994: 71)

O Aristo-yı hayâlim ki cihân
Seyrgâh-ı rasad-ı kalbimdir

Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994: 289)

Düşürür hikmet-i işrâk-ı nücûm-ı hâlin
Rasad-ı çâh-ı zenahtâna Aristâlîs'i

Antepli Aynî (Arslan, 2004: 217)

Bazı şairlerimiz, Aristo'yu hekim olarak düşünmüşlerdir. Fakat divan şiirinde Aristo'nun hekimliği ile onun bedenî bir hastalığa çare bulması istenmez. Divan şairi her şeyden önce aşk ve ayrılık acısı gibi ruhu ilgilendiren marazlardan şikâyetçidir. Öyle ki Aristo gibi akıl ve hikmet sahibi biri bile aşk hastalığına çare bulamaz:

Haste-i hicrâna devâ sendedür
Eyleyemez ana Aristo 'ilâc

Râmî (Hamami, 2001: 339)

Mübtelâ eyledi bir derde beni aşkın kim
İdemez çâre ana Aristo-yı hakîm

Rüşdî (Kayhan, 1991: 70)

İdemez dermân Aristô derd-i bî-dermânuma
Cân-ı bîmârumdan ayrılmaz begüm her gâh derd

Ravzî (Aydemir, 2007: 289)

'İllet-i müzmine-i dehre şifâ-bahş oldu
'Âciz olmuşdu 'ilâcında Aristû-yı hakîm

İzzet Molla (Ceylan, Yılmaz, 2005: 196)

Batlamyus

108 yılında İskenderiye'de doğan Batlamyus'un hayatı hakkında kaynaklarda yeterince bilgi bulunmamaktadır. Grek kültüründe Claudius Ptolemaios, İslam kaynaklarında ise Batlamyus ismiyle tanınmaktadır (Aydın, Aydın, 1992: 196). Şemseddin Sâmî, onun "*riyâziyyûn u felekiyyûn*"da (1996: II/1321) yani matematik ve coğrafya alanında meşhur olduğunu ifade etmektedir. Nev'î Efendi ise onun Câlinûs'un öğrencisi olduğunu söyler (Tolgay, 1995: 124). En meşhur eseri hey'et ilmi alanında yazdığı *Mecistî*'dir. Diğer bir önemli eseri ise *Coğrafya* isimli kitabıdır (Sâmî, 1996: II/1321). Bu iki eser ile birlikte astronomi alanında yazdığı *Tetrabiblos* (Ar. El-Makâlâtü'l-erba'a) Grekçeden Arapçaya çevrilmiş ve asırlar boyunca İslam uleması arasında muteber eserler olarak kullanılmışlardır.

Batlamyus'un İslam dünyasındaki en büyük etkisini ilm-i hey'ette görmekteyiz. Gerek astronomi de gerekse edebiyatta yüzyıllar boyunca tesiri devam eden Batlamyus teorisine göre; güneş sistemindeki yedi gezegen (Güneş, Ay, Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Satürn) düzgün ve dairevî olarak hareket ederler. Gezegenlerin dairevî hareketinde merkez, sabit olan yeryüzü yani Dünya'dır (Aydın, Aydın, 1992: 196-197).

Batlamyus'un feleklerle ilgili bu görüşü, sosyal hayatımızda ve divan edebiyatında o kadar etkili olmuştur ki ilerleyen dönemlerde Galile, Kopernik ve Kepler'in gezegenlerin dünya etrafında değil de güneşin etrafında döndüklerini ispatlaması bile neticeyi değiştirmemiştir. Tabii felekler ve gökyüzü ile ilgili bu tasavvurun kültür ve edebiyatımıza yerleşmesinde, sadece Batlamyus'un görüşleri etkili olmamıştır. Batlamyus'un teorisinin yanı sıra Kur'an'daki bazı âyetlerle ilgili yorumlar, Hz. Muhammed'in hadisleri ile ona isnad edilen pek çok söz ve daha sonraları Hint kaynaklı tasavvuf görüşlerinin ve İsrailiyyatın karışmasıyla, divan edebiyatına özgü bir felek tasavvuru gelişmiştir (Şentürk, 1994: 132).

Divan edebiyatındaki geleneksel felek anlayışına göre, "...gökyüzü iç içe girmiş dokuz çadır ve kâse gibi, yahut yine iç içe sıralanmış soğan kabukları gibi tasavvur edilmekteydi." Buna göre ay ve güneş dâhil yedi seyyare ve bunların oluşturdukları dokuz kat felekler, merkezde bulunan dünyanın etrafında dönmekteydiler. (Şentürk, 1994: 135-136).⁴

Bu çerçevede Batlamyus'un felek tasavvuru, divan edebiyatında çokça zikredilmesine rağmen ismi pek anılmaz. İncelediğimiz divanlarda Batlamyus'un ismine sadece iki beyitte rastladığımızı belirtmeliyiz. Bunlardan birinde Süleyman Fehîm, Batlamyus'un daha çok hakîm yönüne vurgu yapmıştır:

Aşk vâdisinde bî-ârâm u ser-gerdân olur
Akl gerçi fenn-i felsefide Batlamyûs olur

Süleyman Fehîm (Pala, 2003: 69)

16. asır şairlerinden Cinânî ise Batlamyus'u bir hekim olarak düşünmüştür. Cinânî, aşağıdaki beyitte sevgilinin ruhlara ve bedenlere rahatlık veren sözünü, Batlamyus'un kıskanacağını ifade etmektedir:

Ey makâlün sebab-i râhat-ı ebdân-ı nüfûs
Reşk iderdi seni görseydi eger Batlamyûs

Cinânî (Okuyucu, 1994: 173)

Câlînûs

Hekim, filozof, mantıkçı ve doğa bilgini olan Câlînûs, milâdî 131'de Bergama'da doğmuştur (Sâmî, 1996: III/1756; Sena, 1974: II/183). Aristo'nun yanında yetişmiş olan Belînas'ın öğrencisidir (Tolgay, 1995: 124). Asıl adı Galenos olup İslamî literatürde Câlînûs şeklinde şöhret bulmuştur. Çağdaş Batı dillerinde Câlînûs adı, Galen veya Galien şeklinde yazılmaktadır (Kutluer, 1993: 32).

Câlînûs, İslam dünyasında özellikle hekim kimliğiyle tanınmıştır. Fakat Câlînûs, aynı zamanda felsefe başta olmak üzere mantık, ahlak ve doğa ilimleriyle de uğraşmıştır. Eserlerinin tamamına yakını Arapçaya tercüme edilmiştir. İslamiyet'ten önce aralarında Yahyâ en-Nahvî'nin de bulunduğu İskenderiye okuluna bağlı hekim ve düşünürler, Câlînûs'un eserleri üzerinde yaptıkları inceleme, ihtisar ve tefsir çalışmaları ile tanınmışlardır (Kutluer, 1993: 33)

Câlînûs, Hipokrat'ın ortaya koyduğu tıp prensiplerini ihyâ etmiş ve yeni yorumlarla zenginleştirerek tamamen kendine has tecrübî ve gözleme dayalı bir tıp anlayışı ortaya koymuştur. Bu çalışmaları ona büyük bir şöhret kazandırmış olmalı ki İslam dünyasında tıp alanında Câlînûs üstat olarak kabul edilmiştir (Sâmî, 1996: III/1756).

Bu bağlamda Câlînûs, divan edebiyatında çoğunlukla hekimlikteki mahareti ile anılır:

Çeşm-i bîmârındadır dermân sana ey mürde cân

⁴ Divan edebiyatındaki felek tasavvufu ile ilgili daha geniş bilgi için bk: Sabahat Deniz (1992). 16. Yüzyıl Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Kosmik Unsurlar (Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Beg, Nev'î, Yahya Beg), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü; Ahmet Atilla Şentürk (1994). Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar), *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı: 90, s. 131-180.

K'anda cellâd-ı ecel üstâd-ı Câlînûs olur
Fehîm-i Kadîm (Üzğör, 1991: 422)

Haste-hâl idi ezel şimdi şifâ bulmuşdur
Dehre re'yün olalı hikmet ile Câlînûs
Süheyfî (Harmancı, 2007: 115)

Ey be-rahmet rûh bahşide ten-i me'yûs-râ
Hikmet-i tû kerde bâtul kavlı Câlînûs-râ
Mesîhî (Mengi, 1995: 113)

İder bir sözle Câlînûs'ı mülzem cânı isterse
Ma'ârifde fezâ'ilde kelâmı sırr-ı hikmetdir
Leylâ Hanım (Arslan, 2003: 114)

Câlînûs, divan şiirinde bazen Aristo ve Eflatun ile birlikte anılır. Divan şairleri yanlış bir telakki ile Aristo ve Eflatun'u da hekim olarak düşünmüşler, Câlînûs'la birlikte kullanmışlardır:

Olsa Câlînûs u Eflâtûn yokdur çâresi
Merhem-i hicrân ile işler mahabbet yâresi
Şeref Hanım (Arslan, 2002: 440)

Marîz-i 'aşk-ı nigârun nigârdan gayrı
'Îlâcını ne Aristo ider ne Calinus
Rûhî (Ak, 2001: 531)

Nice Câlînûslar bu derd ile çekdi verem
Nice Eflâtûnların oldu humu zîr-i zemîn
İzzet Molla (Ceylan, Yılmaz, 2005: 168)

Eflâtûn

Asıl adı Platon olup MÖ 427 yılında Yunanistan'ın Egine kentinde doğmuştur (Sena, 1974: II/13). Rivayetlere göre kendisine dedesinin adı Aristo veya Aristoklis adı verilmişse de omuzlarının genişliğinden dolayı Platon denmiştir. (Sâmî, 1996: II/1003; Olguner, 1994: 469). İslam dünyasında ve edebiyatında Eflâtûn, Felâtûn isimleriyle tanınmaktadır (Onay, 2000: 184). Sokrat'ın talebesi ve Aristo'nun üstadıdır (Tolgay, 1995: 124).

Hocası Sokrat'ın MÖ 400 yılında idamıyla Atina'dan ayrılarak arkadaşlarıyla uzun süren seyahatlere çıkmıştır (Sâmî, 1996: II/1003). Sonralara Atina yakınlarındaki bir kasabada Akademos bahçesinde, düşünce ve felsefe tarihine adı *Akademi* olarak geçecek okulu kurmuş ve ömrünün büyük bir bölümünde burada ders vererek geçirmiştir. Ünlü talebesi Aristo da *Akademi*'de yetişmiştir (Olguner, 1994: 469).

Aristo kadar olmasa da İslam felsefesine önemli tesirleri olan Eflatun'un birçok eseri Arapçaya tercüme edilmiştir. Aslında Eflatun'un İslam âlemindeki en önemli tesiri tasavvuf alanında olmuştur. Eflatun'a göre aslında iki âlem vardır. Ortaya attığı bu görüşü, meşhur mağara istiaresi ile açıklayan Eflatun, âlemi ideler ve nesnelere âlemi olarak ikiye ayırmaktadır. Bunun yanı sıra insan ruhu hakkındaki bazı görüşleri ile mutasavvıfları da etkilemiştir. Sonuçta da Eflatun'un çizgisini takip eden ve adına *el-Hükemâü'l-İşrâkiyyûn* denen ekoller ortaya çıkmıştır (Olguner, 1994: 470-475).

İslam dünyasında Eflatun; ideal dünya ile ilgili görüşleri, ebedî saadete ermenin yollarını araması, dünyanın geçici değerlerine değer vermemesi gibi sebeplerden bir ahlak timsali olarak görülmüştür. Bu yüzdendir ki *İlâhî* (Sâmî, 1996: II/1004; Tolgay, 1995: 124) lakabıyla meşhur olmuştur. Onun bu özellikleri yüzünden peygamber olduğuna dair bir de hadis nakledilmiştir (Tolgay, 1996: 59).

Bütün bunların yanı sıra İslam tarihinde Eflatun hakkında birçok efsane ve rivayet de bulunmaktadır. Örneğin Taberî, Eflatun'la ilgili bilgi verirken onun Aristo'dan daha üstün olduğunu ilginç bir örnekle anlatır: Buna göre bir gün Aristo, İskender ve Eflatun'un da hazır bulunduğu bir mekânda kendisinden daha yüce bir filozof olmadığını iddia eder. Bunun üzerine Eflatun orayı terkederek bir dağa çıkar. Yanına aldığı bir küpün içine girer ve içinde şarkı söylemeye başlar. Tam kırk gün küpün içinde oturduktan sonra dışarı çıkar. Dağda gezerken bir insan kafatası bulur. Sonra bir ağacı da el biçiminde oyar. Bir çanağın içine tılsımlar dizer ve üstüne bir ince tahta çekip içine bağırsaktan kirişler yerleştirir. Adını ud koyduğu o çemberin ortasına geçip çalmaya başlar. Uddaki tılsımdan dolayı udun sesini duyan tüm hayvanlar çevresine yığılır, Eflatun makamı değiştirdince hayvanların aklı başından gider. Başka bir makama geçince hayvanların aklı başına gelir. Makamı yine değiştirdince bu sefer hayvanlar kaçışmaya başlar. Daha sonra Eflatun, icat ettiği çalgıyla birlikte İskender'in sarayına gider. Eflatun sarayda udu çalmaya başlayınca yine hayvanlar başına toplanır, akılları başından gider ve sonunda yine kaçarlar. İskender, Eflatun'un bu ustalığını beğenir ve onu alkışlar (Taberî, ? : II/212-213).

Taberî'nin aktarmış olduğu bu rivayet yüzünden olmalıdır ki Eflatun, divan şiirinde, Diyojen ile karıştırılmıştır. Aşağıda vereceğimiz örnek beyitlerde görüleceği gibi Eflatun, sık sık *küp*, *hum* gibi kelimelerle birlikte kullanılmıştır. Bu yanlış telakkinin kaynağı yukarıda ifade ettiğimiz gibi Taberî'ye dayanan rivayet olmalıdır:

Ne hikmet var 'aceb mey-hânede rindân-ı sâgar-keş
Düşüp âhir hum-ı sahbâya Eflâtûn olur çıkmaz

Mezâkî (Mermer, 1991: 401)

Hâme kim gavs eyleye humm-ı devât-ı fazlına
Gark olup nûr-ı siyâha şân-ı Eflâtûn bulur

Sâbit (Karacan, 1991: 172)

Hum-ı beden ki Felâtûn-ı rûha kâlıbdır
İçinde ders-i rumûzât-ı hikmet ensebdır

Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994: 300)

Kalb-i dâna olamaz akl-ı ma'âşa mesken
Arama hum-ı Felâtûnda Aristalîsi

Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994: 430)

Olamaz hikmet-i işrâk-ı zekâna vâsıl
Hum içinde ne kadar itse Felâtûn lekhen

Antepli Aynî (Arslan, 2004: 69)

Oldı misâl-i 'akl-ı Felâtûn-ı hum-nîşîn
Hikmet-serây-ı tab'una câ âşiyân-ı 'ilm

Belîğ (Demirel, 2005: 51)

Bâde-i köhne gibi tıkdı Felâtûnu küpe
Kaldı ser-mest yanında 'ukalâ-yı evvel

İzzet Molla (Ceylan, Yılmaz, 2005: 183)

Eflatun, divan şiirinde genellikle akıl ve zekâ timsali (Onay, 2000: 184) olarak zikredilir. Bu çerçevede; *re'y*, *akl*, *hikmet*, *ilm*, *fünûn*, *âkil* gibi kelimelerle tenasup içinde beyitlerde kendine yer bulmuştur:

Re'yine re'y-i Sikender dimek endek ta'rîf
'Aklına akl-ı Felâtûn dimek ednâ tabîr

Nâbî (Bilkan, 1997: 53)

Dilde heves-i hikmet-i gerdûn ne belâdur
Teşvîş-i gam-ı 'akl-ı Felâtûn ne belâdur

Mezâkî (Mermer, 1991: 416)

Eger ki meclis-i 'ilminde 'akl-ı Eflâtûn
Fünûn-ı mes'ele-i hikmeti idüp tasvîr

Belîğ (Demirel, 2005: 29)

Ben Felâtûnum anın terbiyet-i 'aklıyla
Ana 'âkil demedir rütbe-i dîn ü esfel

İzzet Molla (Ceylan, Yılmaz, 2005: 184)

Aklı temsil eden Eflatun'un karşısında şairlerimiz tezat sanatı içinde çoğu zaman *deli*, *dîvâne*, *cünûn*, *mecnûn* kelimelerini kullanmıştır. Divan şairlerine göre akıl ve hikmetin timsali Eflatun bile sevgiliyi görünce dîvâne olur:

Oldu zülfünle hîred hîre-dimâg-ı ülfet
Kıldı âşüfte Felâtûnu mezâyâ-yı cünûn

Nâilî (İpekten, 1990: 265)

Ol zülfi perîşân görenin 'aklı kalur mı
Yağmaya virür olsa dahi 'akl-ı Felâtûn

Leylâ Hanım (Arslan, 2003: 293)

'Âlem-i 'aşkuz ki feyz alsa havâmuzdan bizüm
Sad-hezârân 'ak-ı Eflâtun olur dîvânemüz

Fehîm-i Kadîm (Üzgör, 1991: 470)

Ben degil nice Felâtûn'un tağıtdı 'aklını
Cûşîş-i seyl-i mahabbet kesret-i sevdâ-yı 'aşk

Şeref Hanım (Arslan, 2002: 356)

Eflatun, bazı şairlerimiz tarafından tıpkı Aristo gibi bir hekim olarak düşünülmüştür:

Ey felek bir yâre açdın ki dile bu derd ile
Gelse Lokmân u Felâtûn çâre yok dermânıma

Şeref Hanım (Arslan, 2002: 199)

Vir şifâ-hâne-i feyzinden 'ilâc-ı 'âcil
Koma Lokmân ile Eflâtun'a hâcet yâ Rab

Şeref Hanım (Arslan, 2002: 321)

Maraz-ı 'ışka ne mümkün ki 'ilâc ide tabîb
Haste-i 'ışka devâ eylemez Eflâtûn

Râmî (Hamami, 2001: 211)

Derd-i 'ışkun zerrece kılmadılar dermânını
'Âlem içre niçeler Lokmân u Eflâtûn olup

Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977: 297)

Divan şiirinde Eflatun'un Yunanlı kimliğine de göndermelerde bulunulmuştur:

Hıdîv-i kâr-fermâ dâver-i tedbîr-pirâ kim
Eder ta'lîm-i hikmet fikri Eflâtûn-ı Yûnâna

Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994: 112)

Yegâne dâver-i hikmet-şi'âr-ı bî-müdânî kim
Hakîm-i re'yi fehm-âmûz-ı Eflâtûn-ı Yûnandır

Neylî (Kılıç, 2004: 14)

Fisagor

MÖ 6. asırda doğmuştur. Hayatı çeşitli efsanelere dayanmaktadır. Kaynaklar; onun bir yarı Tanrı, peygamber, filozof, politikacı, matematikçi, fizikçi ve mistik bir kişilik olduğunu

söylemektedir (Sena, 1974: II/134). Batılı kaynaklarda ismi Pythagoras olarak geçmektedir. Nev'î, onun Lokman'ın talebesi olduğunu ifade etmektedir. Fisagor'un sayıları bulduğunu ve *Arisimâtîkî* adlı kitabı yazdığını söyleyen Nev'î, ayrıca onun felekteki sesleri işitip bunlardan mûsikîyi icat ettiğini belirtmektedir (Tolgay, 1995: 123).

Fisagor'un hayatı hakkındaki bilgiler çoğunlukla efsane ve rivayetlere dayanmaktadır. Söylevleri ve vaazlarıyla halk üzerinde derin etkiler bırakmış olan Fisagor; Roma, Sicilya ve İtalya'dan birçok mürit toplamıştır. Okulunun bir çeşit tekke olduğu rivayet edilmektedir. Tarikatında hem eğitim hem bilgi hem de mistik faaliyetler yer almaktaydı. Aristo, onun müritleri tarafından peygamber olarak kabul edildiğini söylemektedir. Fakat bir süre sonra tekkesi yakılarak öldürüldüğünü de ifade etmektedir (Sena, 1974: II/135-136).

Fisagor'un ortaya attığı *Sayılar Teorisi*'nin temelini müzik hakkındaki görüşleri oluşturmaktadır. Buna göre sayılar, hem eşya hem de eşyanın şekilleridir. Tek sayıların sonlu çift sayıların ise sonsuz olduğunu söyleyen Fisagor'a göre dünyadaki her şey bir uzlaşmanın ürünüdür. Yani her şey sayı ve her şey ahenktir. Bu yüzden ahenk de sayılardan farklı değildir hatta bunun kendisi de sayıdır. Âlemde her şey düzenlenmiş, mûsikîleştirilmiştir. Bu görüşleriyle Fisagor, fizikteki ses bahsinin kurucusu sayılmaktadır. Fisagor'a göre sayılar, mûsikî akordunun esasıdır. Buna kıyasla, diğer her şeyin de sayı olduğunu iddia eden Fisagor ve talebeleri, dünyadaki tüm varlıkları sayılarla açıklama yoluna gitmişlerdir (Sena, 1974: II/136/137).

Divan edebiyatında Fisagor, karşımıza Eflatun ile birlikte çıkmaktadır. Aşağıdaki beyitlerden de anlaşılacağı üzere Fisagor, Eflatun gibi akıl ve hikmet sembolü olarak görülmektedir.

Fehîm ol mazhar-ı işrâk-ı nûrî'n-nûr-ı 'aşkam kim
Çerâgum oldı Fisâgûrûs u belki Felâtun hem

Fehîm-i Kadîm (Üzgör, 2001: 570)

Usûl-ı 'ilm-i tevhdî dürüst itdünse hikmetle
Ne Fisâgors-ı 'âlem ne Eflâtûn-ı Yûnân ol

Cevrî (Ayan, 1981: 155)

Fisagor'un ilm-i edvâr yani mûsikîyi icat ettiğine inanıldığını belirtmiştik. Divan şiirinde de bu inanışın yansımaları görmek mümkündür. 18. yüzyıl şairlerinden Sâlim, Sultan Ahmed için yazmış olduğu bir kasidesinde muhtemelen Fisagor'un galat hâli olan Figores ismini kullanmaktadır. Kaside de sultanın meclisindeki eğlenceden bahsedilirken; *âheng, mutrib, sâz, nağme, tertîb, târ, evtâr, şeş-kadem, târ, tanbûr, makâm, ilm-i edvâr, hanendegân, sâzende* gibi müzikle ilgili kavramlarla birlikte bu ismin geçmesi, bizi Figores'ten kastın Fisagor olduğu görüşüne götürmektedir:

Ser-âheng eylemişler mutribân her sâz-ı dil-sûzı
Sarılmış nağmeler tertîb üzre târ-ı evtâre

Sabâya şeş-kadem bir süllem olmuş târ-ı tanbûrun
Su'ûde gûyiyâ evc-i makâm-ı 'ilm-i edvâre

Olub h'ânendegân-ı bezm-i nakd-i vakt-i Figores
Cihânda velvele-sâzende olmaklıkda hemvâre

Sâlim (Güfta, 1995: 199)

Hipokrat

Modern tıbbın babası sayılan Hipokrat, İslam dünyasını derinden etkilemiş bir isimdir. MÖ 460 senesinde İstanköy'de doğan Hipokrat'ın soyunun şifa tanrısı olarak kabul edilen Asklepios'a dayandığı rivayet edilmektedir (Sâmî, 1996: II/1331; Kahya, 1998: 119). Nev'î, onun Fisagor'un talebesi olduğunu söylemektedir (Tolgay, 1995: 123).

Tıp konusunda yazdığı eserleri Arapçaya çevrilmiş ve yüzyıllar boyu İslam âleminde tıp konusunda otorite olarak kabul edilmiştir. Ünlü hekim Câlînûs, birçok eserini şerh etmiştir. İslam kaynaklarında adı *Bukrat*, *Bokrat*, *Bukrâtîs*, *Ebukrât*, *İbukrât*, *İbukrâtîs* gibi şekillerde geçmektedir (Kahya, 1998: 119).

Hipokrat, kendisinden önce şifâhen ve amelî bir şekilde babadan evlada yahud üstattan talebeye geçen tıp ilmini (Sâmî, 1996: II/1331), prensipleri günümüze kadar geçerliliğini koruyan bir hekimlik ahlâkı ve disiplini içinde ortaya koymuştur. Öyle ki Müslümanlarca *el-Ahd* veya *el-Eymân* olarak bilinen Hipokrat yemini, günümüzde hâlâ tıp fakültelerinin diploma törenlerinde okunmaktadır.

Divan edebiyatında Hipokrat, çoğunlukla tıp ilmindeki mahareti ile anılmaktadır:

Olasın sâlik-i diyâr-ı ‘adem
Derdüne çâre itmeye Bukrat

Cinânî (Okuyucu, 1994: 214)

Bi-hamdi’llâh hele sebbâbe-i Bokrât-tedbîrin
‘Aceb vaktinde dûş oldu o nabz-ı nâ-tüvân üzre

Nedîm (Macit, 1997: 29)

Tab’ı rûşen kıluban gussayı dilden giderür
Mey-i sâfî ruh-ı zibâ vü çemen dir Bukrât

Sarıca Kemal (Walsh, 1979: 410)

Gurûr-ı vâdi-i Bukratıyâneyi çekemem
Mizâc-ı ‘asrı bilenler tabîb olur giderek

Subhî-zâde Azîz (Erdem, 2001: 108)

Anı sen nîşter-i gamze-i cânâneye sor
Cünbiş-i nabz-ı dil-i ‘âşıkı bilmez Bukrât

Belîğ (Demirel, 2005: 228)

Bokrat, bazı beyitlerde İslam âleminin ünlü hekimlerinden olan Lokman ile birlikte anılır. Bu durumda aşk acısı çeken bir âşık için ne Bokrat ne de Lokman çare olabilmektedir:

Şerbet-i bâde ile çok sınıdım hastelere
Eyler anı ki ne Bukrât ü ne Lokmân eyler

Fuzûlî (Akyüz vd., 2000: 103)

Haste-i ‘aşk u mahabbet derde dermân istemez
Sıhhat ümmîd eylemez Bokrât u Lokmân istemez

Şeref Hanım (Arslan, 2002: 385)

Virmezse nabzına göre şerbet nigârımın
Bokrât u Arstâlis ü Lokmân’ı neyleyim

Şeref Hanım (Arslan, 2002: 349)

İskender

İskender’in şeceresi ve hayatı konusunda birçok rivayet bulunmaktadır.⁵ Gerek İslam kaynaklarında gerekse Batılı kaynaklarda hakkında değişik bilgiler ve rivayetler bulunan

⁵ Kaynaklarda İskender-i Kebîr, İskender-i Ekber, İskender-i Himyerî, İskender-i Yunanî, İskender-i Rûmî gibi isimlerle karşımıza çıkan İskender’in kimliği konusunda değişik bilgiler bulunmaktadır (Ünver, 2000: 557). Taberî, onun Dârâb’ın oğlu olduğunu söyleyerek soyunun İranlılara dayandığını ifade eder (Taberî, ? : II/182). Şemseddin Sâmî, İbni Kesîr ve İbni Haldun’u da delil göstererek İskender’e Rûmî ve Yûnânî denmesinin yanlış olduğunu, çünkü onun Makedonyalı olduğunu belirtir. Sâmî, eski Yunan tarihçilerine dayanarak Makedonya ve Arnavutluk halkının aynı soya dayandığını ve aynı dili konuştuklarını söylemektedir (Sâmî, 1996: II/926).

İskender, divan edebiyatında çoğu zaman Kur'an'da da adı geçen Zü'l-karneyn ile karıştırılmıştır. Özellikle İskender'in hayatını konu alan *İskendernâme*'lere bakıldığında bu karışıklık daha da net bir şekilde görülmektedir.⁶ Divan edebiyatında; âb-ı hayâtı araması, Aristo'ya yaptırdığı rivayet edilen âyine-i İskender'i, Ye'cüc ve Me'cüc kavmi ile mücadelesi, cihangirliği vs. yönlerden ele alınan İskender, memduhu övmeye bir araç olarak kullanılmıştır.

İskender'in seçerisine dair tartışmaların ekserîsi onun Yunanlı olmadığı görüşüne dayanmaktadır. Biz de bu bilgilerden hareketle İskender'i Yunanlı bir şahsiyet olarak çalışmamıza dahil etmedik. Fakat Ahmet Paşa ve Şeyh Gâlib divanlarında İskender'in Yunanlı olduğuna gönderme yapan iki beyti örnek teşkil etmesi bakımından aşağıda veriyoruz:

Ye'cüc-i zulm ü fitnenün sedd-i sedîdin çekmege
Ol mefhar-ı İskender-i yûnâna sıhhat yaraşur

Ahmet Paşa (Tarlan, 2005: 113)

Kurduğu askeri tertîb-i umûr-ı mülkü
Görmedi hâbda İskender-i Yûnânî-zâd

Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994: 163)

Sokrat

Sokrat, MÖ 470 yılında Atina'da doğmuştur (Sena, 1974: IV/260). Önceleri babası gibi heykeltıraşlık yapmış, fakat sonra felsefeye merak sarmıştır. Kendisi tek bir Allah'a ve ruhun bekâsına inandığından düşmanları tarafından *Heliast* denilen mahkemede yargılanmış ve idam edilmiştir (Sâmî, 1996: IV/2584-2585; Sena, 1974: IV/262-263).

"Kendini bil" ve "Dünyada yalnız bir şey öğrenebildim ki o da bir şey bilmemekliğimdir." (Sâmî, 1996: IV/2585) şeklindeki *özdeyişleri*, onun bilim ve felsefedeki hareket noktasıdır. Şemseddin Sâmî, "Kendini bil" lafzının İslam tasavvufunda sıkça kullanılan "Men arefe nefsehu fekad arefe rabbehu" (Nefsini bilen Rabbini bilir.) sözü ile aynı anlama geldiğini söylemektedir. Sâmî, bu gerçekten hareketle onun tevhid dinine mensup olduğunu da ifade etmektedir (1996: IV/2585). Nev'î Efendi de Sokrat'ın silsilesinin Hz. Dâvûd'un arkadaşı Lokmân'a kadar uzandığını söylemektedir. Bu yüzden hukemâ ve ulemânın Sokrat'ın peygamber olduğuna inandığını belirtmektedir. (Tolgay, 1995: 127).

Sokrat; kitap yazmamış, öğrencilerine kitaptan ders vermemiştir. Her gezdiği ve her oturduğu yerde öğrencilerine hakîmâne bir üslupla konuşarak ders vermiştir (Sâmî, 1996: IV/2585). Bu yüzden hitabetin ve güzel konuşmanın sembolü de sayılmaktadır. Sokrat, bu özelliğiyle de divan edebiyatına yansımıştır. Aşağıdaki iki beyitte Sokrat'tan bahsederken *kavl, dehen* gibi kelimelerin kullanılması Sokrat'ın hitabetteki ustalığına işaret etmektedir:

Tâli'ün sana meded kıldugın andan bilesin
Ki müdâm elde müdâm ola be-kavl-i Sukrât

Sarıca Kemal (Walsh, 1979: 410)

Îsî-nefes Lokmân-fen nabz-âşinâ Sokrat'dan
Bokrât'a açdırmaz dehen olsa huzûrında celîs

Antepli Aynî (Arslan, 2004: 301)

Öklidis

Konuyla ilgili diğer tartışmalar için bk: Mahmut Kaya (2000). "İskender", *TDVİA*, Cilt: 22, s. 555-557; İskender Pala (2003). "İskender mi Zülkarneyn mi?" *Akademik Divan Şiiri Araştırmaları*, İstanbul: LM Yay., s. 285-315. Dursun Ali Tökel (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara: Akçağ Yay.

⁶ Divan edebiyatında yazılan İskendernâme'ler için bk: Agâh Sırrı Levend (1951). "Bilinmeyen Eski Eserlerimizden: Ahmed Rızvân'ın İskender-nâmesi" *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C:1, S: 3, s. 143-151; Agâh Sırrı Levend (1952). "Bilinmeyen Eski Eserlerimizden: Hayâtî'nin İskender-nâmesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C:1, S: 4, s. 195-201; Agâh Sırrı Levend (1968). "Divan Edebiyatında Hikâye I", *TDAY Belleten*, s. 105; İsmail Ünver (1983). *Ahmedî İskender-nâme*, Ankara: TDK Yay.

MÖ'den önce İskenderiye'de doğan Öklid, riyaziye yani matematik ilminin kurucu ve pîri sayılır. *Mebâdî* adlı kitabı, matematiğin temel prensiplerini ortaya koyması bakımından önemlidir. Kitap, birçok dile tercüme edilmiştir (Sâmî, 1996: II/1093).

Divan edebiyatında adı, *Uklîdîs*, *Oklîdîs*, *Öklîd*, *Öklidis*, *İklidis* şeklinde geçmektedir. Öklid, divan şairleri tarafından *şekl*, *müşkilât*, *ukûd*, *tedkîk*, *hikem*, *hikmet*, *cedvel*, *riyâziyye*, *dâ'ire*, *hendese*... gibi kavramlar etrafında matematik ilminin sembolü olarak kullanılmıştır:

Eger şeklin temâşâ kılssa Oklîdîs olur ahsent
Ve ger Bihzâd nakş-ı dil-pezîrin gör der hakkâ

Nedîm (Macit, 1997: 174)

Benân-ı fikretidür müşkilât-ı saltanatun
'Ukûdı halline ilhâm-ı mahzdan Öklîd

Sâbit (Karacan, 1991: 255)

Her çend ki müstahkem idi dahme-i vuslat
Feth itdi bir engüş ile Öklîd-i mahabbet

Sâbit (Karacan, 1991: 367)

Geçip tedkîk-i Öklidisi re'yi
Hikemde oldu Eflâtûndan a'lâ

Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994: 145)

Târ-pûd-ı hikemi eyleme zâhirde tâleb
Safha-i sîneye çek cedvel-i Öklîdîsi

Şeyh Gâlib (Kalkışım, 1994: 431)

'İlm-i riyâziyye oku Öklîdîs'i kıl cüst-cû
Eşkâl-i te'sîsi kamu yâd it ser-â-ser ey cevân

Antepli Aynî (Arslan, 2004: 360)

Merkezüm dâ'ire-i hendeseden hâricdür
Nesh kılısam ne 'aceb hikmet-i 'İklîdîs'i

Fehîm-i Kadîm (Üzgör: 1991: 678)

Habbezâ eyvân-ı bî-hemtâ ki resmin seyr idüp
Vâlih ü hayrân olur üstâd-ı İklîdis-güşâ

Belîğ (Demirel, 2005: 106)

Ka'beyi şekl-i sanavberde eger yazmaz ise
Nesh eder hâne-i dil nüsha-i İklîdîsi

İzzet Molla (Ceylan, Yılmaz, 2005: 646)

Vâlîs

Divan edebiyatında adına pek rastlanmayan filozoflardan biri de Vâlîs'tir. Taberî'ye göre Belinas ve Hermis'le birlikte İskender'in isteği üzerine meşhur aynayı yapanlardan biridir (Taberî, ? : II/189).

Karamanlı Aynî, aşağıdaki beyitte Vâlîs'i, Bokrat ile birlikte anmaktadır. Beyitten anlaşılacağı üzere Vâlîs de divan şiirinde hikmet sahibi bir hakîm olarak karşımıza çıkmaktadır:

Bu keyfiyyet bu kemiyet yolında
Cihânda kim olur Bukrat u Vâlîs

Karamanlı Aynî (Mermer, 1997: 463)

Sonuç

Muhtevası itibariyle dünyanın en zengin edebiyatlarından biri olan divan edebiyatı, aynı zamanda arka planında çok kültürlü ve zengin bir referans dünyasına sahiptir. Bu çerçevede

divan şiirinde, farklı milletlere mensup tarihî ve efsanevî şahsiyetlerin kullanıldığını görmekteyiz. Divan edebiyatının büyük ölçüde İran kültüründen özellikle Şehnâme'den etkilendiği ve esinlendiği bir gerçektir. Fakat şahıslar bağlamında divan edebiyatının kaynaklarını sadece İran kültürüne bağlamak doğru değildir. Osmanlı sosyal hayatının çok kültürlü yapısı düşünüldüğünde bu gerçek daha da iyi anlaşılacaktır. Bu altı asırlık gelenek incelendiğinde görülecektir ki Türk, Mısır, Hindistan, Çin, Arap ve Yunan kökenli birçok şahsiyet, şiirde malzeme olarak kullanılmıştır.

Doğu ve batı kaynaklı birçok milletin kültüründen beslenen bu edebiyatın mazmun ve mefhum dünyasında Yunan kökenli şahsiyetlerin payı büyüktür. Özellikle felsefe, astronomi, tıp gibi alanlarda İslam âlemini derinden etkilemiş şahıslar, tercüme yoluyla Arap ve İran edebiyatlarına oradan da divan edebiyatına geçmiştir. Divan şairleri, bu şahsiyetleri kendi şiir anlayışları doğrultusunda birer sembol olarak kullanmışlardır. Divan edebiyatında farklı milletlere ait şahısların yansımalarının tespit edilmesi, mazmun ve mefhum dünyasının kültürel zenginliğini göstermesi bakımından önemlidir.

KAYNAKÇA

- AK, Coskun (2001). *Bağdatlı Rûhî Dîvânı I-II*, Bursa :Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- AKYÜZ Kenan, vd. (2000). *Fuzûlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- ARSLAN, Mehmet (2002). *Şeref Hanım Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yay.
- ARSLAN, Mehmet (2003). *Leylâ Hanım Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yay.
- ARSLAN, Mehmet (2004). *Antepli Aynî Dîvânı*, İstanbul: Kitabevi Yay.
- AYAN Hüseyin (1981), *Cevrî, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkidli Metni*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yay.
- AYDEMİR, Yaşar (2007). *Ravzî Divanı*, Ankara: Birleşik Kitabevi.
- AYDIN, Cengiz, AYDIN, Gülseren (1992). “Batlamyus”, Cilt: 5, *TDVİA*, İstanbul: TDV Yay., s. 196-199.
- BİLKAN, Ali Fuat (1997). *Nâbî Dîvânı*, İstanbul: MEB Yay.
- CEYLAN Ömür, YILMAZ, Ozan (2005). *Hazâna Sürgün Bahar, Keçecizâde İzzet Molla ve Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr*, İstanbul: Sahhaflar Kitap Sarayı.
- CORBİN, Henry (1996). *İslam Felsefesi Tarihi (Başlangıçtan İbn-i Rüşd'ün Ölümüne Kadar)*, (çev: Hüseyin Hatemi), Cilt: I, İstanbul: İletişim Yay.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmet (1977). *Yahya Bey Divanı*, İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Yay.
- ÇELTİK, Halil (2003). *Divan Şiirinin Dünyasına Giriş (Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı)*, Ankara: MEB Yay.
- DEMİREL, H. Gamze (2005). *18. Yüzyıl Şairlerinden Belîğ Mehmed Emîn Dîvânı*, Malatya: Öz Serhat Yayıncılık.
- ERDEM, Sadık (2001). *Subhî-zâde Azîz ve Divanı*, Isparta: Fakülte Kitabevi.
- ERÜNSAL, İsmail E. (1983). *The Life and Works of Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi, with a Critical Edition of His Dîvân*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- GÖLPINARLI, Abdülbâkî (1985). *Hâfız Dîvânı*, İstanbul: MEGSB Yay.
- GÜFTA, Hüseyin (1995). *Sâlim (Mirzâ-zâde) Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- HAMAMİ, Erdal (2001). *Râmî Dîvânı*, Ankara: KBY.
- HARMANCI, M. Esat (2007). *Süheylî, Dîvân*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- İPEKTEN, Haluk (1990). *Nâilî Divanı*, Ankara: Akçağ Yay.
- KAHYA, Esin (1998). “Hipokrat”, Cilt:18, *TDVİA*, İstanbul: TDV Yay., s. 119-121.
- KALKIŞIM, Muhsin (1994). *Şeyh Gâlib Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yay.
- KARACAN Turgut (1991). *Bosnalı Alaeddin Sâbit, Divan*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- KAYA, Mahmut (1983). *İslâm Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, İstanbul: Ekin Yay.
- KAYA, Mahmut (1992). “Beytülhikme”, Cilt: 6, *TDVİA*, İstanbul: TDV Yay., s. 88-90.
- KAYA, Mahmut (1991). “Aristo”, Cilt: 3, *TDVİA*, İstanbul: TDV Yay., s. 375-388.
- KAYHAN, Hasibe (1991). *Rüşdî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KILIÇ, Atabey (2004). *Mîrzâ-zâde Ahmed Neylî ve Divanı*, İstanbul: Kitabevi Yay.
- KUTLAR, Fatma Sabiha (2004). *Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi Divan*, Ankara: Kalkan Matbaası.
- KUTLUER, İlhan (1993), “Câlfînûs”, Cilt: 7, *TDVİA*, İstanbul: TDV Yay., s. 32-34.
- LEVEND, Agâh Sırrı (1984). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- MACİT, Muhsin (1997). *Nedîm Divânı*, Ankara: Akçağ Yay.
- MENGİ, Mine (1995). *Mesîhî Dîvânı*, Ankara: AKM Yay.
- MERMER, Ahmet (1991). *Mezâkî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, Ankara: AKM Yay.
- MERMER, Ahmet (1997). *Karamanlı Aynî ve Dîvânı*, Ankara: Akçağ Yay.
- OKUYUCU, Cihan (1994). *Cinânî, Hayâtı, Eserleri, Dîvânının Tenkidli Metni*, Ankara: TDK Yay.
- OLGUNER, Fahrettin (1994), “Eflâtun”, Cilt: 10, *TDVİA*, İstanbul: TDV Yay., s. 469-476.
- ONAY, Ahmet Talât (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Ankara: Akçağ Yay.
- PALA, İskender (2003). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: LM Yay.
- SENA, Cemil (1974). *Filozoflar Ansiklopedisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Şemseddin Sâmi (1996). *Kâmûsu'l-A'lâm*, Cilt: I, II, III, IV, V, VI, Ankara: Kaşgar Neşriyat
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (1994). “Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare Ve Sabiteler (Burçlar)”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Sayı : 90 s. 131-180.
- Taberî, (?), *Tarih-i Taberî*, Cilt: 2, (Tercüme: M. Faruk Gürtunca), ?: Sağlam Kitabevi.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1997). *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağatay Kitabevi.
- TANRIBUYURDU, Gülçin (2006). *Eşref Paşa Dîvânı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli: KÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TARLAN, Ali Nihat (2005). *Ahmet Paşa Divanı*, İstanbul: MEB Yay.
- TOLGAY, Ömer (1995). *İlimlerin Özü, Netâyic el-Fünûn*, İstanbul: İnsan Yay.

- TÖKEL, Dursun Ali (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*, Ankara: Akçağ Yay.
- ÜNVER, İsmail (1983). *Ahmedî İskender-nâme*, Ankara: TDK Yay.
- ÜNVER, İsmail (2000). "İskender, Edebiyat", Cilt: 22, *TDVİA*, İstanbul: TDV Yay., s. 557-559.
- ÜZGÖR, Tahir, *Fehîm-i Kadîm Hayatı, Sanatı, Dîvân'ı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Ankara: AKM Yay.
- WALSH, John R., (1979). *The Divançe-i Kemâl-i Zerd (Sarica Kemal)*, Cambridge: Harvard University Printing Office.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi (1995). *Hak Dîni Kur'an Dili*, Ankara: Akçağ Yay.
- YILDIZ, Alim (2004). "Süleyman Nazif'e Göre İran Edebiyatının Edebiyatımıza Tesiri", *CÜ İlahiyat Fak. Yay.*, Cilt: VIII/1, s. 159-201.